פרק ח / ברוריה בן-דוד (וייס)

מחמת זקנת שמואל והתנהגות בניו שלא היו ראויים להיות שופטים נלמד בפרק ח על בקשת העם למנות עליהם מלך.

כשהגיע שמואל לימי זקנה ושיבה קשה היה לו לשפוט לבדו את העם. הוא השאיר לעצמו את המחוז הצפוני ואת בניו מינה לשופטים בדרום הארץ. ייתכן שהכינם לרשת את הנהגתו ניסיון שנקטע באיבו. **מדוע?**

האם בניו התאימו לתפקיד?
לא, בניו של שמואל לא התאימו לתפקיד זה מפני שלא הלכו בדרכו של אביהם הצדיק.

במה?
הם רדפו אחרי בצע וכבוד "ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הבצע, ויקחו שחד ויטו משפט" (פס' ג).

בניו של שמואל היו דומים לבניו של עלי הכוהן גם הם גרמו בלי ספק צער רב לאביהם, גם לעם כולו גרמו חרדה רבה.

כיצד הביע העם את חרדתו בפני שמואל?
"הנה אתה זקנת, ובניך לא הלכו בדרכיך, עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (פס' ה). כנראה מפאת כבודו לא גילו זקני ישראל לשמואל את חטאי בניו.
בעוד השופטים הנהיגו רק חלק מן השבטים, שמואל היה מנהיג דגול שאיחד את כל השבטים לעם אחד. בני ישראל חשו בתועלת הנובעת מריכוז השלטון ורצו שמצב זה יימשך. לו הלכו בני שמואל בדרכי אביהם לא היה צורך בהמלכת מלך.
סיבה נוספת לבקשת מלך אנו מוצאים בפסוק כ' : "ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו".
שמואל בדברי פרידתו מן העם מרמז על נימוק נוסף : "ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם, ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו" (יב יב). כלומר: ראיתם כי מלך בא עליכם, על כן בקשתם מלך שימלוך עליכם.

בקשת העם לא הייתה טובה בעיני שמואל. מדוע?
שמואל ידע שמלך מושל בעם בעריצות ומעדיף את טובתו על טובת העם,
ובני ישראל אמרו שהם רוצים מלך ככל הגויים. לפי הכתוב בדב' יז יד- כ המלך נצטווה במצוות שתכליתן להרחיקו מהנהגת מלכי הגויים.
וכך הצטיירו מלכי ישראל בעיני הגויים : "הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם" (מ"א כ , לא).
יכול להיות שעצם הבקשה להמליך עליהם מלך הייתה רעה בעיני שמואל, אפילו אם לא היו מבקשים מלך ככל הגויים, יש לשמואל התנגדות עקרונית למלכות בשר ודם. (לפי סנהדרין כ ע"ב זקנים שבדור שאלו כהוגן הם ביקשו "מלך לשפטנו" לפי דין תורה, אבל עמי הארץ קלקלו שאמרו: "לשפטנו ככל הגוים").
שמואל התפלל לה' שיורהו מה יעשה ומה יענה להם.

מה הייתה תשובת ה' לשמואל?
עשה את מבוקשם גם אם הדבר רע בעיניך "כי לא אתך מאסו (העם מאס בבניו של שמואל ובניו של אדם כמותו), כי אתי מאסו ממלך עליהם" (פס' ז), זו דרכם מאז היותם לעם ועד היום הזה. הם בוגדים בי עוזבים אותי, הולכים אחרי אלוהים אחרים, ושוכחים שאני הוא שהעליתי אותם ממצרים, ואנכי מושיעם מכל צרה, כך הם עושים גם לך. ה' חותם במה שפתח בפס' ו שמע בקול העם, אבל העד תעיד בהם, התרה בהם, הזהירם מראש מהו מנהג המלך. דרכו של המלך כדרכם של מלכי הגויים, לצמצם את זכויותיהם, ולשעבד את נכסיהם.

מצוות המלך נתפרשה בדב' יז יד- כ עיקרה : הגבלות, חובות ומיעוטה זכויות המלך.
כל מגמתה לעצב דמות מלך בישראל שיהיה "בעל לב אחר" (י , ט), שונה ממלכי אומות העולם.
מצוות המלך באה לפרש את חובותיו של המלך לה' הבוחר בו ולעם שביקשו שימלוך עליהם.
היא מחייבת אותו להיות עניו, ירא ה' ולשמוע בקול הנביא.

ההגבלות : אין מלך אלא לאחר "וירשתה וישבתה בה" (דב' יז , יד).
אין מלך אלא לפי בקשת העם "ואמרת אשימה עלי מלך" וגו'.
אין מלך אלא "מקרב אחיך" (דב' יז , טו).
את המלך בוחר ה' "אשר יבחר ה' אלקיך בו" (דב' יז טו)
כלומר: על פי הנביא.
בחירה זו זקוקה להסכמת העם. "תשים עליך מלך" (דב' יז טו).
"לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא".
(שאול ודוד נדרשו להסכמת העם, אף על פי ששניהם נמשחו לפני כן על ידי נביא).

החובות : לא ירבה לו סוסים.
לא ירבה לו נשים.
וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. לפי סנהדרין כא ע"ב לו אינו מרבה,
אבל מרבה הוא כדי ליתן אפסניה, כלומר: כלכלה לצבאו ולפקידי המלכות.
על המלך לכתוב את משנה התורה הזאת "והיתה עמו" (דב' יז , יט),
ותמיד יהגה בה כמו שכתוב יהו' א , ח.
וילמד ליראה את ה' אלקיו לשמור את חוקיו ולהשליטם בקרב ישראל.
על המלך להשתדל להיות עניו "לבלתי רום לבבו".
ולא יסור מן המצווה ימין ושמאל. לפי רש"י בכלל המצווה גם מצוות הנביא.
למשל: "והודעתי לך את אשר תעשה" י , ח אמר שמואל לשאול,
והודעה זו היא "מצוות ה' אלקיך אשר צוך" יג , יג.

הזכות : רק זכות אחת מפורשת באותה פרשה והיא זכותו של המלך להנחיל את כיסאו לאחד מבניו אחריו, "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" (דב' יז , כ).
מבחינה זו דומה המלך לכוהן הגדול אשר גם בו נאמר "הכהן תחתיו מבניו" (שמ' כט, ל).
דמיון נוסף בין הכוהן למלך שניהם מצווים להרים קרן התורה ולהדריך את העם בעבודת ה' (ויק' י , יא ; דב' לג , י ; מלאכי ב ו-ז).

התורה מקדימה להלכות מלך הלכות כוהנים ושופטים (דב' יז , ט). במציאות ההיסטורית קדם משטר של כוהן שופט, נביא שופט לתקופת מלך בישראל.

אין התורה מדברת במפורש על חובתו של המלך ללחום מלחמות ה', אף שלכאורה היה זה עיקר תפקידו, ואף אינה מדברת במפורש על תפקידו לשפוט ולמנות שופטים, הרי מסיבות אלה ביקשו בני ישראל לשים עליהם מלך.

כנגד מצוות המלך שעיקרה חובות המלך. עניינו של משפט המלך לא רק חוק, אלא גם נוהג ומנהג. שמואל תאר לעם בבהירות רבה את משפט המלך, מנהג המלך. כמו : "כמשפט צדנים" (שופ' יח ז) , "כמשפט הכהנים" (ש"א ב יג) "כמשפט הגוים" (מ"ב יז לג).
זקני ישראל ביקשו משמואל : "שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (פס' ה). ביקשו מלך לשפטם, הנה להם משפט המלך (מנהג המלך) שינהג בהם בשרירות לבו כמנהג מלכי הגויים.

מה הסכנה בהמלכת מלך לפי שמואל?
המלך ישתלט על גופו ורכושו של כל אחד מבני העם. הוא ישעבד כל אדם לפי הנראה בעיניו. הבנים יהיו לו לעבדים, יהיו אנוסים לטפל במרכבתו ובפרשיו ולרוץ לפני מרכבתו, מנהג שהיה נהוג בחצרות מלכי קדם (שמ"ב טו א). לא רק המלך, אלא גם שריו יכבידו את עולם עליהם, ותחת השגחת השרים יהיו בני העם חייבים לעשות את כל עבודות המלך בשדותיו ובצבאו, גם את בנותיהם ישעבד המלך כדי להכין בשמים ותמרוקים למלך ולנשיו, לבשל ולאפות במטבח המלך, ונוסף על כך מלך ככל הגויים ישעבד את נכסיהם, כל רכושם יהיה קניינו, ואם ירצה יחרים מהם את אדמתם וייתן לעבדיו, ואף אם לא ייקח את הקרקע עצמה, יעשר את תבואתה, ידרוש מהם מעשר, מסים לפרנס את עבדיו ומשרתיו, הכול ישעבד המלך למלאכתו עבדים, שפחות ובהמות. לא יהיו עוד בני חורין, כולם יהיו עבדי המלך, בניגוד לדברי התורה שבני ישראל עבדים לה' (ויקר' כה מב).

מה יעשה העם אם המלך ינהג בהם כמלכי הגויים?
יפנו אל ה' שיצילם אבל ה' לא ישמע לזעקתם, כי הם הביאו על עצמם את הרעה בבקשם מלך ככל הגויים.

כיצד הגיב העם על דברי שמואל?
"וימאנו העם לשמע בקול שמואל, ויאמרו : לא, כי אם מלך יהיה עלינו, והיינו גם אנחנו ככל הגוים, ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו" (פס' יט – כ).

נוכח לחצו של העם הסכים שמואל בעל כורחו להמליך עליהם מלך. המלוכה בישראל נוסדה מחמת זקנת שמואל וחוסר ההתאמה של בניו להיות שופטים. לאור הכרת זקני העם בצורך של כוח שבטי מאוחד ומלוכד לקדם את פני האויב.

עבודה בכתב
1) מדוע ביקשו בני ישראל מלך?
2) מה הייתה תשובת ה' לבקשת בני ישראל?
3) מהו משפט המלך? השוו דב' יז פס' יג ואילך.